

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clvveri[i] Italia Antiqua

Opus post omnium curas elaboratissimum ; tabulis geographicis ære
expressis illustratum ...

Philippi Clvveri[i] Italiae Antiquae. Tomus ...

Clüver, Philipp

Lvgdvni Batavorvm, 1624

Cap. VI. De Hernicis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14124

C A P. VI.

De HERNICIS.

AB oriente Solis æstivi contermini fuere veterissimo illi Latio HERNICI populi, quos & ipsos alieni discretique ab initio fuisse generis ab Latinorum, dis fertis adfirmant testimonis auctores. Dionysius lib. viii: Αφίκετο δὲ αὐτοῖς τοῦτο τὸ
 10 Λατίνων πόλις Ερνίκων ἔθνες διατάσσονται καληγέντες θηριωδοὶ. Id est: Latini atque Hernici duplum eius auxiliū, quod petitum fuerat, misérunt. Et eodem libro postea: Eis τὸν Λατίνων πόλις Ερνίκων γένος πεδῶν ἐνέβαλον. Hoc est: Latinorum Hernicorumque agros primum invaserunt. Et lib. xi: Εγώ τὸν περιήλευτον τὸν πολεμίων διώσαμι θάνατον πόλις Ερνίκων πόλις Λατίνων γῆς ἐξεληλυθόμενος. Hoc est: Cognovit, firmissimum hostium robur in Hernicorum & Latinorum agros predatum exiisse. Livius lib. iii: Inter haec ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romanam venerunt. Et lib. vii: de populo Romano loquens: Qui omnia circa se, Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos domita armis habeat. Plinius lib. iii cap. v: Et qui ex agro Latino, item Hernico, item Labicano, cognominati. Strabo lib. v: Οἱ δὲ Λατίνοι πατέρες οὓς ἡ-
 20 στοιχεῖον ὄλιξον. οὔτερον δὲ κατελυθήσανταν τὰν πόλιν καὶ τὸ οὐδέλευκων καὶ Ερνίκων, καὶ τετραντακόσια.
 Λατίνων περιηγούμενοι πόλου. Hoc est: Ab initio equidem pauci erant Latini. postmodum vero perdomitis Aequis & Volscis atque Hernicis, omnis horum ager Latinus appellatus est. In veteri tamen illi Latio, quod jam inde sub regibus Romanorum ad Circeios usque fineis habuit, non fuerunt. sed Novo denique Latio, cuius terminus erat Liris amnis, vulgo nunc Garigliano dictus, adjecti sunt. Cæterum eiusdem cum Sabiniis, Picentibus, Pelignis, atque Marsis fuisse generis, ex Festo ac Servio colligo, quorum ille, Hernici, inquit, dicti sunt à saxis, quæ Marsi herna dicunt. Virgilius Aeneid, lib. vii:

Quisque altum Preneste viri, qui que arva Gabine
 30 Iunonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
 Hernica saxa colunt.

Ad haec ita Servius: Sabinorum lingvâ saxa herna vocantur. Quidam dux magnus Sabinus de suis locis elicuit, & habitare sècum fecit saxosis in montibus. unde dicta sunt Hernica loca, & populi Hernici. Certè quum suprà scripti auctores tam disertè Hernicorum gentem ab Latinorum nomine disreverint; & hi etiam Sabinæ eos stirpi adferuerint; miror ego, quibus documentis eos Hyginus à Pelasgis deduxerit. Macrobius Saturnalior. lib. v cap. xviii; de Virgilio disserens: Sunt in libro vii illi verses, quibus Hernici populi & corum nobilissima, ut tunc erat, civitas Anagnia enumerantur:

40 Quos dives Anagnia pascit,
 Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,
 Nec clypei currusve sonant. pars maxima glandes
 Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
 Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti. vestigia nuas sinistri
 Inflituere pedis: crudus regit altera pero.

Hanc morem in Italiâ fuisse, ut uno pede calceato, altero nudo iretur ad bellum, nusquam adhuc, quod sciam, repert. sed eam Græcorum nonnullis consuetudinem fuisse, locupleti auctore jam palam faciam. in qua quidem re mirari est poëta huius occultissimam diligentiam. qui quum legisset, Hernicos, quorum est Anagnia, à Pelasgis oriundos: appellatosque ita à Pelasgo quodam duce suo, qui Hernicus nominabatur; morem, quem de Aetoliâ legerat, Hernicis adsignavit; qui sunt veteris colonia Pelasgorum. Et Hernicum quidem, hominem Pelasgum, ducem Hernicis fuisse, Iulius Hyginus in lib. xi urbium non paucis verbis probat. Morem vero Aetolis fuisse, uno tantummodo pede calceato in bellum ire, ostendit clarissimus scriptor Euripides tragicus: in cuius tragediâ, quæ Meleager inscribitur, nuncius inducitur describens, quo quisque habita fuerit ex ducibus; qui ad aprum capiendum convenierant. in eo hi versus sunt:

Tom. 2.

R

— Oid.

— οἱ δὲ Θεσία
Παιδεῖς τὸ λαιὸν ἔχοντες αἰάρευτοι ποδές,
Τοὺς δὲ τελέλαιοις, οἷς ἐλαφερέζου γένονται
Ἐχοιεν· οὐδὲν πᾶσιν Αἰτωλοῖς νόμος.

[Hoc est: — At Thestii]

Filiū lāvum vestigium pedis sine calceis habebant,
Alterum verò pedem in calceis; quod leve genu
Ipsis esset. qui omnibus Aetolis est mos.

In qua quidem re reprehensus Euripides ab Aristotele: qui ignorantium istud Euripidis fuisse contendit: Aetolos enim non lāvum pedem habere nudum, sed dextrum. Tamen Virgilius Euripide auctore, quam Aristotele, uti maluit. nam ut hæc ignoraverit vir tam anxie doctus, minimè crediderim. Iure autem prætulit Euripidem. est enim ingens ei cum Græcarum tragœdiarum scriptoribus familiaritas. Vellem sanè, non pauca illa verba, quibus Hyginus probavit, Hernicum quemdam, hominem Pelasgum, ducem Hernicis fuisse, adscripsisset Macrobius. nam quod ipse ait, *Aetolos veterem fuisse Pelasgorum coloniam*, id vereor uti satis competum habuerit: quandoquidem Strabo lib. viiiii ac x *Aetolos ex veterum Curetum fuisse genere probat*; Dionysius verò Halicarnassensis lib. i, ut mox supra cap. i huius libri iii, & item cap. i lib. ii citavimus, *Pelasgos tradit pulsos fuisse ē Thesaliā à Curetibus ac Lelegibus*, qui postea *Aetoli ac Locri dicti sint*. *Pelasgos autem istos*, postquam in Italiam pervenerint, partim *Tyrrhenos dictos fuisse*, regionemque eorum, in xi principatus divisam, *Tyrrheniam*; partim verò cum *Aboriginis* conjunctos commune cum his accepisse nomen Latinorum, prædictis lib. i cap. i ac lib. iii cap. i & ii abundē à nobis demonstratum est. Cum Latinis verò quidquam Hernicos vel in sermone vel in moribus, qui utrique fuere Græcanici, habuisse commune, juxta mecum nusquam dispexisti puto apud auctores Macrobius. Et quis jam miretur, Virgilium, quum vetustissimis illis Hernicis, quos Aeneæ rebus induxit, aliquid antiquissimi moris adfangere vellet, mutuatum esse illud ex Euripide de *Aetolis*; quum usitissimum hoc illi deprehendatur esse etiam in aliis Italiæ gentibus? Quapropter potior heic nobis præscriptorum auctorum sit sententia, qui satis aperte à Pelasgorum genere Hernicos excludunt, dum alienos planè faciunt à Latinorum gente: maximè verò ii, qui à Sabinis eos deducunt. Quin, si horum testimonium verum, quod Sabinis atque Marsis *saxa dicta sint herna*; haud obscurum est, ipsum poëtam Virgilium originem nominis Hernicorum innuere voluisse his verbis: *Hernica saxa colunt*. Formationem vocabuli quod attinet; Latinii id quidem auctores fecerunt Hernici, Hernicorum: atque ita Latinâ formatione Strabo quoque οἱ Ἔρυκες. at Dionysio lib. viiiii & viii sunt οἱ Ἔρυκες, Hernices. unde eodem lib. viii obliqui ei casus sunt τοῖς Ἔρυξι, Hernicibus, & τοῖς Ἔρυκας Hernicas. itaque supra scriptis etiam libris viiiii & xi obliquus τοῖς Ἔρυκας ab eodem ei formatus est recto Ἔρυκες. Hinc Stephani epitomator: Ἔρυκες, ἔθνος Λατίνων. Dionysius lib. viiiii & viii obliqui ei casus sunt τοῖς Ἔρυξι, Hernicibus, & τοῖς Ἔρυκας Hernicas. Id est: Hernices, gens Latinorum; auctore Dionysio Romanar. antiquit. lib. viiiii. Postmodum equidem Novo Latio, cuius extimus finis, ut supra dixi, Liris amnis fuit, adscripti fuere Hernici. at illis temporibus, quorum res Dionysius refert lib. viiiii, gens adhuc per se censebantur, & ab Latinorum nomine aliena. quod ipse etiam testatur eodem libro Dionysius, his verbis de Sp. Cassio consule loquens: Διαπεργάμενοι δὲ τὸν θεραπεύειν αὐτῷ δοθέντοι, τὰς τερψὶς Ἔρυκας ἐβλεψάντες ὄμολοζίας. αὐταὶ δὲ ήσαν αὐλύγεαφοι τῶν τερψὶς Λατίνων θυραδύνων. ἐφ' αἷς πάντας ἡχητοῦντο οἱ περσέωντες τε καὶ πυκάτοι, καὶ δὲ ταῦτα μάντις αὐτὸν ἐλαμβάνον, τοῦ ἀξιωτέστερος τῆς ἴσης περὶ τοῦ συγχρέος λατίνων σύντομον ἐρυκας τυγχάνειν. Id est: Triumpho impetrato, pacis Hernicis date conditiones protulit, transcriptas ex Latinorum fædere. quas agerrimè tulit honoratissimus quisque senatorum & natu maximus; ipsiusque suspectum habebant; quod indignum censerent, cognatis suis Latinis honore aquari alienigenas.

Cæterum de finibus Hernici agri ita tradit Strabo prædicto lib. v: Ἔρυκες ἐπαγγέλλονται οὐ τὸν Λασινίαν ἢ τὴν Αἰλαντίαν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ. τοῖς ἀποδεισθέντες οὐδὲν Αερικανή τελετῶν ηὔνον. Id est: Hernici incolebant prope Lavinium & Albam, & ipsam adeò Romam. nec procul ab eorum finibus aberant, Aricia, Tellene, Antium. Mira sane finium Hernicorum

nicorum circumscriptio: ut quæ plurimam potissimum verutissimi illius Latii partem occupet. Falsum hoc esse, suprà in Latii descriptione patuit. ubi singulas eius urbis disertis auctorum testimoniis Latino nomini adseruimus. Et rectius ipse Strabo de eorumdem Hernicorum finibus eodem libro haud ita multo post; ubi opida Ferentinum, Frusinonem, Fabruteriam, Aquinum, Interamnam, Casinum enumeravit: πλεῖστη δὲ εἰσὶ οἱ τέταρται τοῦ Δαπνίου δόδοι οἱ ἐπίκεντρα τοῦ Ερύκων οἱ λοιποὶ. Hoc est: Harum urbium, aliarumque in viâ Latinâ ulterius, ple-
 raque in Hernicorum, Aequorum, Volscorumque agro sita sunt. Et item mox posteā: Εἴτε τοῖς ὄρεσι, τοῖς ψευταῖς Περιφερεῖς η τῷ Ερύκων πλάγῃ Καπιτύλοι, καὶ Αναγνία πόλεις αξιόλο-
 10 γοῦ. Id est: Deinde in montibus ultra Praeneste Hernicorum est opidum Capitulum: &
 Anagnia, urbs illustris. Dionysius lib. viii: Αὐτὸις δὲ οὐδὲ οὐτῷ Περιφερεῖαν καίρει τὸ
 Ερύκων σπάντον τοιωδόντα καθαλασσών, αἰγαλεοεραπόδοσεν οὐδὲ εὐκάρη μαλισκάνχοτε,
 σαδίσκοντον τὸν πόπον οὐδίγει τολέντον θεργοτίων. Id est: Aquilus, Hernicis in agro Prae-
 nestino inventis, prope castra illorum & ipse metatus sua est, paullo longius ab Urbe, quam
 stadia ec. Livius lib. vii: Quam consules in Hernicos exercitum duxissent, non inven-
 tis in agro hostibus, Ferentinum, urbem eorum vi cuperunt. Lib. viii: Id egrè passi Her-
 nici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vo-
 cant, prater Alatrinatem Ferentinatenque & Verulanum, omnes Hernici nominis populo
 Romano bellum indixerunt. Haud dubie scripsit ipse Livius, omnes Hernici nominis po-
 20 puli Romanis bellum indixerunt. Alioquin dixisset, prater Alatrinates Ferentina-
 tesque & Verulanos. Omnia ista opida, Anagnia, Ferentinum, Alatrinum, Veru-
 lum iisdem nominibus hodièque manent, ab urbe Româ ac Praeneste in orientem
 versus circa viam Latinam sita. Fuere igitur Hernici mediis inter Latinos, Aequos,
 Marsos, atque Volscos. Latinorum fuisse Praeneste, suprà cap. 111: huius libri
 111 intellectum: Aequorum fuisse Trebam, haud ita procul sôntibus Anienis, lib.
 11 cap. xvi ostensum: Marsorum fuisse ortus Liris amnis atque superior eius par-
 tem, ad regionem usque opidi, cui vulgaris appellatio S. Bartolomeo, eodem lib.
 11 cap. xv indicatum est. hinc Soram, Arpinum, Frusinonem, Seriam, Signiam,
 Normam, Volscorum fuisse opida, infrâ patet. Satis igitur atctis inclusi fuere fini-
 30 bus Hernici, in longum ex occidente in orientem porrecti: Quapropter miror apud
 Dionysium suprà dicto lib. viii consulis Romani Sp. Cassii orationem, ubi ait,
 Οὐ πότε Ερύκων οὐδὲ μέχρι τοῦ αὐλικού καὶ σπάντον οὐδὲ καίρει τὸ οὐφελένον πο-
 μένηται οὐτε τον, τούτοιον οὐτούτοιον. Id est: Se Hernicos, gentem magnam ac validam,
 nec procul sitam: quae magnopere vel ledere vel prodeesse possit: ad deditiōnem ultro fa-
 ciendam adduxisse. Αὐλικού fuisse οὐδὲ, id est, gentem validam, bellicosam atque
 fortē, ex Dionysio Livioque manifestum est historiis. Virgilius item cur Amase-
 num flumen in Hernicis nominaverit, minimè dispicio. Verba eius Aeneid. lib.
 viii suprà citata sunt ista:

Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabina
 Junonis, gelidumque Anienem & roscida rivis
 Hernica saxa colunt: quos dives Anagnia pascit,
 Quos Amasene pater.

Ad quæ ita Servius: Amasenus est fluvius, qui Anagniensem agros irrigat. Hoc sanè
 nescio quomodo fieri potuerit; quum inter Amasenum, qui apud Circæum mon-
 tem in mare effunditur, & Anagniam intercedant Signini atque Setini, clarorum
 in Volscis opulentorumque opidorum, agri. At roscida rivis adpellasse potuit poë-
 ta Hernica ista saxa, id est, agros saxos, quia Trero & Cosa fluminibus, quæ in
 Liris dextram ripam defluant, aliasque minoribus rivis, qui ex hisce montibus oriun-
 tur, irrigabantur. Virgilium suum hac quoque in re imitatus est Silius lib. iiiii:

50 Quosque in pregelidis duratos Hernica rivis
 Mittebant saxa.

Et alio modo lib. viii:

Quis Circæa juga & scopulosi verticis Anxur,
 Hernicaque impresso raduntur vomere saxa.

Caput gentis haud dubie fuit ANAGNIA, vulgo nunc Anagni dicta. quod inde
 colligo, quia Anagnini omnium gentis suæ populorum concilium habuerint. unde
 etiam una hæc ex omnibus Hernicorum urbibus Virgilio memoratur; adjecto etiam

Tom. 2,

R. 2.

epitheto

epitheto *divitis*. quam existimationem multis seculis retinuisse, patet ex eo, quod Straboni supra dicto loco præ ceteris dicitur πόλις ἀξιόλογος, id est, urbs nobilis atque illustris. Meminere eius, præter modo dictos auctores, Cicero, in oratione pro domo suâ, & ad Atticum lib. xvi epist. viii; Silius lib. viii & xii; Tacitus Historiar. lib. iii; Ptolemæus in Latio. Opidani inde sunt Livio prædicto lib. viii, Ciceroni dictâ oratione pro domo suâ, & item pro Annio Milone, Plinio lib. iii cap. v, ac Festo, ANAGNINI, qui apud Diodorum lib. xx nescio an Græcâ formatione fuerint Αναγνῖται, Anagnites. nam, ut pleraque apud hunc auctorem Italicarum urbium populorumque vocabula, sic hoc etiam corruptum illuc legitur obliquo casu Αναγνῖται. Sic igitur illic legendum: Μετὰ τοῦτον οἱ Ρωμαῖοι τοῖς ὅρῳ Αναγνῖται, αδικητοὶ τοῖς Καταπέλευσι, πολεμον κατηγγέλλεις. Θρυσσῶντα δὲ εἰς πλιορχήστας, απέδοντες τὸ χώρεγον. Id est: Post hac Romani Anagninis propter injurias illatas bellum indixerunt: ac Frusinone expugnato, agrum venum dedere. Fuisse postea municipium populi Romani, testatur Cicero prædictâ oratione pro domo suâ. Que res, inquit, municipibus Anagninis multo majori dolori fuit, quam qua idem ille gladiator scelera Anagnia fecit. Et item Festus: Alio modo municipium dicitur, quum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam venit: ut Aricini, Cerites, Anagnini. Coloniam etiam factam testatur Frontinus in libro de Coloniis. Anagnia, inquit, muro duœta colonia Drusi Cæsaris. populus deduxit. Atidem Festus etiam inter prefecturas eam connumerat. Prefecture, inquit, ea appellabantur in Italia, in quibus & jus dicebatur & nundine agebantur. & erat quedam eorum res publica, neque tamen magistratus suos habebant. in quas legibus prefecti mittebantur quotannis, qui jus dicere. quarum genera fuerunt duo: alterum, in quas ibant, quos prætor Urbanus quotannis in queaque loca misserat legibus: ut, Fundos, Formias, Care, Anagniam, Frusinonem. Agrum Anagninum celebrat Silius lib. viii:

*Quis putri pinguis fulcaris Anagnia glebâ
Et item lib. xii:*

— Surgit, suspensa tumenti
Dorsa, frugiferis Cerealis Anagnia glebit.
Porrò iter per Anagninum ceterumque Hernicorum agrum in Itinerariis descri-
bitur hujusmodi:

Antonini:

Via Praenestina	ab Urbe;
Gabies	xii.
Praeneste	xi.
Sub Anagniâ	xxiiii.
Ferentino	viii.
Frusinone	vii.

Antonini:

Via Lavicanâ	ab Urbe;
Ad Quintanas	xv.
Ad Piccas	x.
Compitum	xv.
Ferentino	viii.
Frusinone	vii.

Tabulae:

Româ, viâ La-	XV.
vicana;	
Ad Quintanas	xv.
Ad Statuas	iii.
Ad Piccas	vii.
Ad Bivium	v.
Compito Anagnino	x.
Ferentinum	viii.

40

Viam Lavicanam apud Piccas incidisse in Latinam, supra cap. iii perspectum est. Hoc igitur in viâ Latinâ COMPITVM ANAGNINVM cumdem fuisse locum, qui Antonino in altero itinere dicitur SVB ANAGNIA, ex intervallo viii millium, quæ inde sunt Ferentinum usque, perspicitur. Ex eodem autem intervallo, sive ex viii millibus passuum, quæ Tabula habet, certo documento colligo, eum sic appellatum fuisse locum, qui hodiè quoque sub Anagniâ, ad 111 millia passuum in occasum versus, in eodem viâ Latinâ itinere frequentatur vulgari appellatione Castel Mattéo, opidum exiguum. Vetustissima eius memoria exstat apud Livium lib. xxvii, in consulatu M. Claudii Marcelli & M. Valerii Lævini, anno urbis Romæ 134, ante natum Iesum ccx. Isdem fermè, inquit, diebus Anagnia terram ante portam iettam diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse, nunciatum est: & avis ad Compitum Anagninum in luco Diana nidos in arboribus reliquisse. Qua opidi regione Lycus iste DIANAE sacerit, incertum est. Ceterò nomen opido seu loco inde

inde inditum videtur, quod heic compitum fuerit duarum viarum, Latinæ Prenestinæque.

Porrò ab Anagniā vi circiter millia passuum in orientem æstivum progredientibus est opidum vulgari nunc vocabulo *Alatro*. id antiquitus dicebatur *A'λάτρειον*.

ALATRIVM, & *A'λάτρειον*, *ALETRIVM*. Plautus in *Captivis*.

HEG. *Cerion?* ERG. Non τὸν φραγμὸν. HEG. *Vide sis.* ERG. Non οὐκέτι τὸν

A'λάτρειον.

HEG. *Quid tu per barbaricas urbis iurias?*

Strabonilib. v dicitur *A'λάτρειον*, *Aletrium*. Opidani erant *ALATRINATES* & *ALETRINATES*. Livius suprà dicto lib. viiiii: *Præter Alatrinatem Ferentinumque & Verulanum omnes Hernici nominis populi Romanis bellum indixerunt*. Et paullo post: *Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges reddita*. Plinius lib. iii cap. v: *Atinates, Aletrinates, Anagnini*. Cicero in oratione pro A. Cluentio: *C. & L. Fabricii, fratres gemini, fuisse ex municipio Aletrinate*. Et postea: *Fabricius ad me meos vicinos & amicos Aletrinatei non adduxit*. Hæc duo vocabula quum ita in cunctis Ciceronis exemplaribus reperiantur; minus facile inducor, uti credam eosdem opidanos eum formasse Aletrinenses sive Aletrienses in oratione pro L. Cornelio Balbo; ubi ita legitur: *Quid M. Crassus: non Aletrinensem fœderatum civitate donavit? Quod sanè vocabulum non nisi à primitivo Aletrino, seu Aletrina sic formari potuisset. Sed alia exemplaria heic habent Aneniensem*. quod certè vocabulum satis aperte indicat, ab alio quodam opido id deductum esse. Cæterò municipium fuisse Aletrium, ex præscripto Ciceronis testimonio constat. Coloniam quoque deductam testatur Frontinus in libro de Coloniis. *Alatrīum, inquit, muro dūcta colonia. populus deductus*.

Infra Alatrium, in austrum versus, ad v circiter millia passuum opidum est vulgari vocabulo Veroli. id Frontino dicitur *VERVLAE*. unde Floro obliquus casus *colonia*. est *Verulis*: opidani autem Livio locis proximè citatis & Plinio lib. iii cap. v *VERVLANI*. Florus lib. i cap. xi: *De Verulis & Bovillis, pudet, sed triumphavimus*. Coloniam postea factam Romanorum, testis est Frontinus in libro de Coloniis: *Verule, inquit, opidum muro dūctum. ager eius limitibus Gracchanis in omnibus est adsignatus: & ab imperatore Nervā colonia redditus*.

Infra hæc opida in viâ Latinâ est *FERENTINVM* opidum, vulgo nunc Ferentino & corruptius Fiorentino dicatum. Memoratur, præter suprà scripta Itineraria, Straboni, Frontino, Ptolemæo, Agellio, Stephani epitomatori. Ptolemæus: *Φρεγίων*, *Φερεντῖον*; *Frusino*; *Ferentinum*. Apud Strabonem lib. v vocabula hæc corruptæ leguntur *Φερέντιον*, *Φρεγίων*, *Φερεντῖον*, inquit, πόλις Σαμνιῶν εὐ ι ταλία. τὸ έθνον Φερεντῖον. Λέγεται Ε φερέντιον, οις Διορύζαις ή Ρώμαιοις δοχαιολογοῦσας. Id est: *Ferentinus*, opidum Samnitum in Italia, unde gentilitem Ferentenim. Dicitur etiam Ferentius; ut Dionysius habet Romanar. antiquit. lib. xvii. Samnites tunc oīnem hanc oram occupaverant, pulso inde per bellum Romanorum imperio: ut infrà in Samni expositione docebitur. Cæterum pleraque equidem per Italian Stephanus opidorum vocabula more sui temporis, ut & Procopius, formavit in us. at quomodo à Ferentino ille formare potuerit opidanorum vocabulum *Ferentenus*, vel Dionysius Ferentius, nondum disspicio. Poëtis, scio, usitatissimum esse ipsis opidorum vocabulis appellare opidanos: quod liec etiam factum ab Silio lib. viiiii:

Sylla Ferentinos Privernatumque maniplos

Ducebat.

Apud Iulium equidem Obsequente in libro de Prodigis ita scriptum est: *P. Afri-
cano, Cn. Fulvio, consulibus in agro Ferentino androgynus natus, & in flumen dejectus.* Et apud Livium lib. xxxv in consulatu L. Cornelii Merulae & Q. Minucii Thermi, anno urbis Romæ 1088, hæc leguntur: *Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumviri deduxerunt, Cn. Manlius Volsø, L. Apustius Fullø, P. Aelius Tubero: cuius lege deducebantur tria millia peditum ferre, cccc equites: numerus exiguis pro copia agri. dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore tertia pars agri dempta est: quia postea, si vellent, novos colonos adscribere possent. Illud Obsequentiis libenter ad Etruria opidum Ferentium sive Ferentum tralierem, quod*

Tom. 2.

R 3

suprà

suprà lib. ii cap. iii explicui: quod forte etiam hoc Svetonii in Vespasiano pertinet
 cap. iii: Flavio Liberale Ferentis genito. Verum circa Ferentum hoc nullum est flu-
 men, quo homo mergi possit; nisi paullo longius ab opido in Tiberim usque dela-
 tum credas. Livius testatur, coloniam istam Latinam in agrum Ferentinum deduc-
 tam esse lege Aeliā, sive lege P. Aelii Tuberonis. at Frontino in libro de Colo-
 nias, inter alias Etruriae colonias, memoratur colonia Ferentinensis, lege Sempro-
 niā adsignata. unde satis aperte patuerit, alium heic intellexisse Livium agrum Fe-
 rentinum, quam qui erat in Etruriā circa opidum Ferentum; quod & ipsum dictum
 fuisse quibusdam Ferentinum, unde Frontino colonia Ferentinensis, suprà dicto
 lib. ii cap. iii ostensum. Verum apud Livium libro præcedenti, qui est xxxiii, 10
 anno præcedenti, quo consules fuere P. Cornelius Scipio Africanus iterum & Ti.
 Sempronius Longus, ita scriptum est: *Novum jus eo anno à Ferentinatibus tentatum,*
ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina deditissent, cives Romani essent. A Herni-
 corum Ferentino opidanos adpellatos fuisse FERENTINATES, jam anteā ex Livii
 lib. viii intelleximus. cui consentit Titinius apud Priscianum Grammat. insti-
 tut. lib. iii & Plinius lib. iii cap. v. Ipse Livius etiam lib. xxvi: *Hannibal infestus*
perpopulato agro Fregellano, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in La-
bicanum venit. Dubitate itaque minimè licet, quin de Hernicorum, qui Novo La-
 tio cum accensebantur, Ferentino intelligendum sit illud Livii lib. xxxiii. Quòd
 si ergo jam tum colonia heic fuerit, Scipione Africano ac Ti. Sempronio consuli-
 bus; certè illa insequenti anno in agrum Ferentinum deducta colonia alio loco at-
 que regione fuit. quamvis huius nominis neque gentem neque opidum in Italiā ul-
 lum sciam, nisi qui Frentani fuere populi ad mare superum, & Ferentum opidum
 in Etruriā, Forentum verò in Apuliā. Diversis igitur temporibus duas diversas in
 Etruriae Ferentum deductas fuisse colonias, alteram Aeliā lege, alteram Sempronīā,
 statuendum est. Horatius lib. i epist. xvii:

Si te grata quies & primaria somnis in horam
 Deleat; si te pulvis strepitusque rotarum,
 Si ledit Caupona; Ferentinum ire jubebo.
 Nam neque divitibus contingunt gaudia solis;
 Nec vixit male, qui natus moriensque fefellit.

30

Ad hæc ita vetus commentator: Ferentinum. Alii municipium volunt via Labicana ad
 xlviij lapidem; alii Ferentinum, quod est in Tuscis. Haud dubiè hoc intellexit. nam
 in via Labicana, seu verius Latinā, haud satis quietè extra pulverem ac strepitum
 rotarum cauponarumque nascentes moriensque fallere poterat; ob frequentissimos
 celeberrimæ viæ commeatus. Municipium postea factum Hernicorum Ferenti-
 num, ex Agellio disco: qui lib. x cap. iii, *Legebamus*, inquit, *ad eō nuper orationem*
C. Gracchi de legibus promulgatis; in qua, M. Mannium & quosdam ex municipiis Italici
honestos viros virgis per injuriam eos à magistratibus populi Romani, quantà maximā in-
vidiā poteat, conqueritur. Et mox verba refert ipsius orationis; ubi, inter alia, hæc 40
 etiam: *Ferentini ob eamdem causam prætor noster quæstores abripi jussit. alter se de muro*
dejecit; alter prehensus & virgis eos est. Verum ab initio Volscorum hoc fuisse opidum,
 auctor est Livius lib. iiiii. Eodem, inquit, anno adversus Volscos, populanteis Her-
 nicorum fineis, legiones ductæ à Furio consule. Quum hostem ibi non invenissent; Fe-
 rentinum, quod magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. Minus præda, quam
 speraverant, fuit; quod Volsci, postquam spes tuendi exigua erat, sublati rebus nocte opidum
 reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Et po-
 stea ita queruntur Volsci: *Nec ipsos modò Romanos sua divisa habere; sed Ferentinum*
etiam, de se captum, Hernicis donasse.

Atque hæc sunt Hernicorum opida ab antiquis auctoribus memorata. plura eos 50
 habuisse, patet ex suprà citatis Livii lib. viiiii verbis istis: *Præter Alatinatam Feren-*
tinatemque & Verulanum, omnes Hernici nominis populi Romanis bellum indexerant.

C A P.